

TÓTH CSILLA

Polgár és irodalma

Hatás, funkció és a szerző képe Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* első kötetének recepciójában

A címben megjelölt tárgy áttekintése kettős célt követ: egyrészt Márai Sándornak az irodalmi intézményrendszerben elfoglalt helyét, másrészt a műnek a középosztály-diskurzusokban betöltött szerepét vizsgálom. Az elsősorban a művek használatára, használatörténetére összpontosító kutatás tárgya nem a történeti szerző, hanem a szerző *képe*, mivel a művek mellett ez kerül ágensi szerepbe a kulturális értelemképzés folyamataiban. Lényeges, hogy nincs közvetlen megfelelés a mű és hatása, a forma és funkció között; továbbá az is, hogy a művek konkrét történeti hatását és az írói szándékot elkülönítsük a funkció fogalmától,¹ míg az előbbiekről közvetlen szövegnyomok, tények alapján képet nyerhetünk (újságcikkek, interjúk), addig a funkció fogalma mindig spekulatív, ezért helyesebb funkcióhipotézisekről beszélni.² Az esztétikai funkció azért kerül kitüntetett szerepbe, mert a többi funkció megvalósulása is ettől függ,³ ezért az irodalom mint szimbólumrendszer és az irodalom mint társadalmi rendszer nem egymást kizáró fogalmak.⁴ Az elsősorban használatba vételnek, használatörténetnek⁵ tekintett recepció áttekintésének célja, hogy módosítsa Márai irodalomtörténeti helyét, szerepét, s árnyaltabb képet alakíthassunk ki arról, hogyan vett részt az *Egy polgár vallomásai* első kötete és a szerző képe a *polgár* fogalmának újraértelmezéséért folytatott 1930-as évekbeli vitákban. A recepció két szakaszra osztható: az elsődleges (1930–1940-es évekbeli)⁶ és a kultikus beszédmód szerinti „hazatérés” (a rendszerváltás idején lejátszódó) szakasza. Mindkét korszak a nemzeteszme–nemzeti identitás–modernizáció–középosztály gondolatkörébe ágyazódó *polgárság* fogalmával ragadja meg tárgyát: „a polgárság írója” mindkét alkalommal kánonba emelő kifejezéssé vált. Az, hogy az 1930-as évekbeli kifejezés újból használatba került, elsősor-

* A szerző a PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola doktori hallgatója.

A témáról, más megközelítésben lásd legújabban, Tóth Csilla, *A polgári identitás regénye – Az identitás kérdései Márai Sándor Egy polgár vallomásai első kötetében*, *Literatura*, 41(2015), 256–276.

1 Marion GYMNIC, Ansgar NÜNNING, *Funktionsgeschichtliche Ansätze, Terminologische Grundlagen und Funktionsbestimmungen von Literatur* = M. G.–A. N., *Funktionen von Literatur: Theoretische Grundlagen und Modellinterpretationen*, Trier, WVT, 2005, 3.

2 Winfried FLUCK, *A kulturális imaginárius*, ford. Tóth Csilla, *Helikon*, 59(2014), 247.

3 GYMNIC–NÜNNING, *i. m.*, 7.

4 Birgit NEUMANN, Ansgar NÜNNING, *Kulturális tudás és intertextualitás: Alapfogalmak és kutatási módszerek az irodalom kontextualizálásához*, ford. Tóth Csilla, *Helikon*, 59(2014), 187–188.

5 TAKÁTS József, *A használatörténet = Thomka-symposion: Ünnepi kötet Thomka Beáta köszöntésére*, szerk. KISANTAL Tamás, MEKIS D. János, P. MÜLLER Péter, SZOLLÁTH Dávid, Pozsony, Kalligram, 2009, 398–406.

6 TAKÁTS József, *Nyolc év az elsődleges kontextus mellett*, *ItK*, 105(2001), 316–324, itt: 316.

ban annak volt köszönhető, hogy alkalmasnak látszott a rendszerváltás utáni és a két világháború közti korszak irodalmi és politikai folytonosságának megteremtésére. A kánonalkotó klisé azonban csapdának bizonyult: ha a művet polgári szociográfiként, Márai regényeit pedig társadalmi, „polgári regényekként”⁷ olvassuk, akkor nagyban sérül a műimmanens közelítés lehetősége, ami pedig az újraképződő irodalomértési kánon fő elve volt; ha pedig szigorúan az esztétikai értékeket érvényesítő olvasat mellett tartunk ki, akkor az életmű jó része süllyesztőbe kerül. Az ellentmondás az esztétikai és a társadalmi dimenzió egymásra vonatkoztatásával oldható csak fel. A „polgárság írója” kifejezés a recepció mindkét szakaszában a képviselési irodalom hagyományához kapcsolta a szerzőt és műveit. Lényeges azonban, hogy míg ez az 1930-as években konkrét társadalmi réteget és körülhatárolható irodalmi és politikai célokat jelentett, addig ez a társadalmi-történeti meghatározottság a rendszerváltás utáni évek irodalomkritikájából teljességgel hiányzik, sőt éppen ez a hiány lesz a Márai-kép egyik meghatározó jegye. Jól látható ez a kritika alakulásából. A rétegirodalom, a polgári szociográfiként való értelmezés (Szávai János),⁸ s az ehhez kapcsolódó „urbánus” író (Nagy Sz. Péter)⁹ az 1990-es évek közepére teljesen háttérbe szorult, hogy átadja helyét egy jóval konzervatívabb szerzőképnek. Márai a polgárság írójaként a konkrét tartalmaitól megfosztott polgári liberalizmus, a polgári humanizmus, az antifaszizmus, a tömegek lázadását elutasító konzervatív kultúrkritika és értékörzés, az európaiság, a szellemi függetlenség és az individualizmus képviselője lett. Legfontosabb szellemi közegeként a polgári Újság és az európai krizeológia irodalma jelent meg a szakirodalomban.¹⁰ A műalkotás autonómiáját valló, „modernista, esztéta beszédmód”¹¹ képviselője, Szegedy-Maszák Mihály¹² az esztétikum jegyében jelölte ki az életmű súlypontjait. A kevésbé értékesnek tartott regényeket a kimagasló esztétikai értékkel bíró önéletrajzi szövegek melléktermékeinek tekintette, így a funkcionálisan a tömegkultúrához és a midculthoz tartozó regények kiestek az irodalomtörténeti vizsgálat hatóköréből, illetve létrejött az a kettős kép („igényes és kommersz”, „Janus arcú Márai”),¹³ amelyet a külföldi sikerek csak még nyilvánvalóbbá tettek.¹⁴ Az urbánus Márai ignorálása az 1990-es rendszerváltó évek politikai célját, a parlamentáris demokrácia és a piacgazdaság megteremtése mellett a polgárosodást szolgálta. Mivel

7 RÓNAY László, *Márai Sándor*, Bp., Magvető, 1990, 189.

8 SZÁVAI János, „Polgárnak lenni?": *Márai Sándor vallomásai*, Új Írás, 1988/1, 105–112.

9 „liberális, demokrata, polgár” = NAGY SZ. Péter, *Citoyen portrék*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 5.

10 Rónay László Márai-monográfiáját követve lásd pl. Lőrinczy Huba, Kakuszi B. Péter, Fried István ide vágó tanulmányköteteit. Legrészletesebben: LŐRINCZY Huba, *Egy spengleriánus nyugati Keleten: Istenek nyomában = Ambrustól Máraihoz: Válogatott esszék, tanulmányok*, szerk. LŐRINCZY Huba, Szombathely, Savaria University Press, 1997, 267–281; Uő, *Ortega és Márai: Adalékok egy szellemi vonzalom történetéhez* = *uo.*, 283–297.

11 ODORICS Ferenc, *Kanonikus mozgások az ezredvég magyar irodalmában*, Helikon, 45(1999), 341.

12 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Önéletrajz és regény Márai életművében*, I–II, Vigília, 1988/4, 359–364; 1988/6, 444–450.

13 GRENDEL Lajos, *Janus-arcú Márai?*, Kalligram, 2000/5, 35–38.

14 MEKIS D. János, *Pátosz, ironia, Márai-kánon* = M. D. J., *Márai és kora: Esszé, Kézirat*, Pécs, 2012–2013, 55–67.

az újra fellángoló népi-urbánus vita (paradox módon egyik lényeges üggye éppen egy Márai-mű kapcsán robbant ki)¹⁵ ismét megosztónak és terméketlennek bizonyult, a vindikációs, paraklétoszi szerephagyományt felvállaló nemzeti tudomány¹⁶ számára nem maradt más út, mint a polgár fogalmának történeti és politikai vonatkozásairól való hallgatás; a papi szereptől örökölt „védelmi megbízatás” konfliktusba került a tudomány önelvű igazságkeresésének eszméjével.¹⁷ Ahhoz, hogy feltárhassuk az *Egy polgár vallomásai* használatba vételének történetét, hatását, a szerző képének alakulását és a mű funkcióhipotézisét, vissza kell térnünk a Márai-kritika feledésbe merült irányához, a mű polgári szociográfiaként való felfogásához és az „urbánus író” képéhez. Feladatunk tehát Márai és elfeledett újságírói-írói műhelye, A Toll című folyóirat kapcsolatának és az új tárgyiassághoz való viszonyának vizsgálata lesz

Márai és A Toll

A szakirodalom ismert ténye, hogy Márai a hazatérése után az Újság állandó munkatársa volt: rendszeres vezércikkíró, a polgári értékek védelmezője, és Hitler hatalomátvételekor az elsők között lépett fel a faszizmus ellen.¹⁸ Több, határon túli hírlapban is publikált, a Prágai Magyar Hírlap és a Brassói Lapok is közölte írásait, és újságírói sikerei betetőzéseként 1936-tól a Pesti Hírlapnál foglalhatta el Kosztolányi helyét. A Tollnál betöltött, közvetlenül nem is annyira jelentős szerepe azonban homályban marad,¹⁹ s ez több szempontból fontos. Egyrészt az 1929-ben alapított folyóirat a formálódó urbánus tábor fontos orgánuma,²⁰ másrészt A Tollhoz kötődő urbánus kritikások végzik el a szerző képének kialakítását és Márai kanonizációját, hiszen A Toll és körének körülhatárolható irodalmi törekvései is voltak, ha ezt nem is hirdették meg programszerűen. Németh Andor (Márai egyik felfedezője, s 1936-ig, az író pálfordulásáig lelkes, apologetikus kritikusa)²¹ emlékirataiban az 1930-as esztendő jelentős eseményének könyvelte el a szerző hazatérését. *Az irodalom megújítása* címszó alatt így írt erről emlékirataiban: „De lássuk, mik voltak ennek az évnek az irodalmi eseményei. Az egyik: Márai Sándor hazajött Németországból, ahol eddig németül írt. [...] Most

15 Csoóri nagy vitákat kiváltó eszmefuttatása Márai 1943–1944-es *Naplójához* kapcsolódott, egészen pontosan az alábbi részlethez, „Miért vagyok urbánus? [mert] [...] mindig mindent a városi emberek adtak az emberiségnek”. CSOÓRI Sándor, *Nappali hold*, Hittel, 1990/18, 4.

16 DÁVIDHÁZI Péter, „*És ki adta néked ezt a hatalmat?*” = D. P., *Per passivam resistentiam: Válogatott hatalom és írás témájára*, Bp., Argumentum, 1998, 21.

17 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp. Akadémiai–Universitas, 2004 (Irodalomtudomány és Kritika), 23.

18 RÓNAY, *i. m.*, 139–156.

19 Fried István röviden utalt A Toll szerepére Márai pályáján. FRIED István, *Márai Sándor (ön)kanonizációja*, Kalligram, 2000/5, 5.

20 LACKÓ Miklós, *Népiek tegnap és ma* = L. M., *Sziget és külvilág: Válogatott tanulmányok*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996, 170.

21 Németh Andor Máraira és Zsolt Bélára vonatkozó kritikusi munkájáról lásd: TVERDOTA György, *Németh Andor: Egy közép-kelet-európai értelmiségi a XX. század első felében*, Bp., Balassi, 2009, 204–206.

hazajött, belépett az *Újság* szerkesztőségébe, és az ország legnépszerűbb publicistájává nőtte ki magát. Ebben az időben lett az *Újság* a haladó polgárság lapja, hála Zsoltnak és Márainak.²² A „komoly művészi álmokról”²³ ábrándozó Márai az *Újság* mellett másik fontos szerkesztősége A Toll volt, amely egy napilapnál szélesebb kereteket kínált az újságíró-író számára: „Az akkor még baloldali Márai Sándor a Toll-on át indult a napilap irodalomból a folyóirati felé”²⁴ – emlékezett vissza Ignotus Pál. Az urbánusok a fiatal Ignotus szerint lényegében két csoportból alakultak: az apolitikus „filológusokból”, az esszéíró nemzedék tagjaiból (Halász, Hevesi András, Szerb, Cs. Szabó, Kerecsényi Dezső), illetve a „radikális újságírók” csoportjából, élükön Zsolt Bélával, s „ezek közé tartozott Márai Sándor, s többé-kevésbé Németh Andor is, hármójukat a „fél-önkéntes” emigráció kötötte össze, egyébként különböző irodalmi és politikai nézetekkel rendelkeztek.²⁵ Hozzájuk társultak még a polgári liberálisok, Hatvany Lajos és Szász Zoltán, vagy a „kevésbé kiélezett politikai jellegű” írók közül például Karinthy és Komlós Aladár.²⁶ Ebből a két körből alakult ki tehát A Toll szerzőgárdája,²⁷ Márai a folyóirat első számában is a munkatársak között szerepelt.²⁸ A folyóirat jelentőségét jelzi, hogy a népi-urbánus vita kezdetét Ignotus Pál a folyóirat megindulásához köti.²⁹ Ezt tűnik alátámasztani az urbánus irányzatmegjelölő elnevezés fogalomtörténeti elemzése is:³⁰ maga a szó a város ideológemájára való reakcióként születik meg, s ebben igen nagy szerepe van a folyóirat korai éveiben közölt írásoknak (1929/1931).³¹

A Toll hivatalosan nem politizált, nem politizálhatott, irodalmi-kritikai lap volt. Szépirodalmi anyaga nem túl terjedelmes, de önálló irodalompolitikai törekvésekkel bírt.³² Önmeghatározásában fontos volt a liberalizmus, az újságírás ethosza, a véleményszabadság, a város védelme a vidék kultuszával szemben, továbbá a baloldali irodalom fogalma. Innen érthető Németh Andor Máraira vonatkozó megjegyzése is („az akkor még baloldali Márai”). Ez azonban nem jelentett politikai baloldaliságot,³³ a „harcosan liberális”³⁴ lap a fogalmak tisztázását tűzte ki célul, ami új irodalomfogalommal párosult. A Toll szerzői a Nyugat által képviselt, korszerűtlennek ítélt irodalomfogalom kiszélesítését tűzték ki célul. A folyóirat indulásakor a Babitscsal folytatott vita során vállalták a bulvárlap bélyegét:

22 NÉMETH Andor, *A szélén behajtva: Válogatott írások, Emlékiratok*, Bp., Magvető, 1973, 637.

23 *Uo.*

24 IGNOTUS Pál, *Csipkerózsa (Budapesti és londoni emlékek)*, 2, Haladás, 1947/5, jan. 30., 10.

25 IGNOTUS Pál, *Népiség = I. P., Vissza az értelemhez*, szerk. BOZÓKI András, Bp., Új Mandátum–Hatodik Síp Alapítvány, 1997, 191.

26 *Uo.*

27 BOZÓKI András, *Ignotus Pál és kora = Uo.*, 293.

28 A Toll, 1929/1, 23.

29 BOZÓKI, *i. m.*, 294.

30 LENGYEL András, *Az „urbánus” irányzatjelölő elnevezés kialakulása = L. A., Utak és csapdák: Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bp., Tekintet, 1994, 103–165.

31 SZÁSZ Zoltán, *A bűnös város és az ártatlan falu*, A Toll, 1929. szept. 8., 12–13; IGNOTUS Pál, *A falusi borász Pesten*, A Toll, 1929. szept. 8., 30; ZSOLT Béla, *A város a deresen*, *Újság*, 1931. febr. 1.

32 NAGY Sz. Péter, *A Toll (1929–1938)*, ItK, 82(1978), 444–458, itt: 445.

33 KOMLÓS Aladár, *A Tollról = A Toll (1929–1938): Repertórium*, szerk. LAKATOS Éva, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1977, 11.

34 *Uo.*, 10.

[...] nem követhetjük a Nyugat példáját. Nem lehetünk pedánsak és unalmasak. Nem lehetünk meghunyászkodók és megalkuvók. De még pártatlanok sem [...]. Nem szégyelljük: érdeklődést és izgalmat akarunk kelteni, mert évek óta egy csomó kérdés megvitatlan maradt, s mert ezek a kérdések, melyek izgalmasak s érdekesek, válaszra várnak [...]. A progresszív polgári haladás pártjának szószólói vagyunk [...]. Bulvárlap vagyunk. Zsurnaliszták vagyunk. A napi kérdések izgatnak.³⁵

A zsurnalizmus, az újságíró-író eszményképe Zsolt Béla és Márai Sándor önmeghatározásának része volt, és hasonló volt a Neue Sachlichkeit poétikájához. A Neue Sachlichkeit manifesztumok, folyóiratok, csoportok hiányában stílusirányzatként vagy mozgalomként nem határozható meg, de a polgári demokratikus weimari köztársaság stabilizálódásához (1924–1929) kapcsolt, pusztán ideológiai alapú definíciója meghaladott. Poétikai-esztétikai jelenségként³⁶ azonban ideológiai kötöttségektől függetlenül az 1930-as években is tovább élő jelenség, ami a magyar irodalomban is jelen volt.

Az új tárgyiasság nem jelentett egyértelműen meghirdetett művészi programot és poétikát, az irányzat képviselői a német irodalomban sem adtak ki manifesztumokat. A törekvés összekapcsolódott a Nyugattól kiszorult vagy csak csekély szerepet játszó, haladó művészeti jelenségek felkarolásával; a film, a fotóművészet, az avantgárd mellett ide számított az új tárgyiasság is. Az egyébként baloldali Bálint György irodalom és politika viszonyát taglaló cikkében a „progresszív irodalmi törekvések” között sorolja fel azt („Expresszionizmus, neue Sachlichkeit, Zeitdrama, szociális kérdés, korunk szekszuális problémái a színpadon”).³⁷ A folyóirat fontosnak tartotta az irodalom közéleti-politikai szerepvállalását, az Ady által képviselt publicisztika Zsolt Béla értelmezésében az új tárgyiasság esztétikájának példaképe: [az igazi író] „a mának ír. De amit a mának szánt, azt úgy írja meg, hogy még holnap és holnapután is és hogy esetleg még száz év múlva is hevíti a lelkeket. Ady Endre is ilyen zsurnaliszta volt, az örökkévalóság és a mindenség transzcendentális riportere.”³⁸ Az író mint riporter megjelenítése és a szőnyeg alá söpört társadalmi kérdések felvállalása az új tárgyiasság a valóság iránt elkötelezett, újfajta esztétikájáról tanúskodik. Bárdos Artúr cikke a provincializmus ellenében nemcsak nyitottabb szellemi életet követel, hanem az új tárgyiasság esztétikája nevében kritizálja a kor irodalmi életét, melyet korszerűtlennek, kora társadalmi valóságának megragadására alkalmatlannak ítél. Írásában megjelenik az irányzat lélektan-ellenessége, a nagyvárosi élet témája, a nagyvárosi ember, illetve az ahhoz kapcsolódó jellegzetes, fotografikus pontosságra törekvő ábrázolásmód:

35 ZSOLT Béla, „Hát bulvárlap vagyunk!”, A Toll, 1929/21, szept. 8., 3.

36 A továbbiakban az új tárgyiasság újabb, poétikai-esztétikai felfogására támaszkodom, szemben az irányzat konkrét ideológiához, politikai törekvésekhez kötött fogalmával. Vö. Sabrina BECKER, *Einleitung* = S. B., *Neue Sachlichkeit*, 1, *Die Ästhetik der neusachlichen Literatur (1920–1933)*, Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2000, 13–64.

37 BÁLINT György, *Irodalmi és művészeti vérvádak*, A Toll, 1929/30, 26.

38 A Toll, 1929/3, 3.

Az élet már régen maga mögött hagyta Freudot, de még Adlert is; az irodalom még a lélekanalízis problémáival bíbelődik, vagy még oda is alig érkezett el.³⁹

[A külföldi képes magazinok élénk tárják] a nagyvárosi élet ezer fürge kis képét, miket az egyre élelmesebb élesebb és szemtelenebb fotografáló lencse dob élénk, a meztelen gépek és meztelen emberek hekatombáit, a szédítő új találmányok, konstrukciók csodáit és a legszédítőbb találmányt: az új embert. Pedig hol vannak ezek a fürge kis képek is a mai élet magazinjainak fürgeségétől, merészségétől és tempójától, milyen keveset markolnak fel a nagyvárosi élet dübörgő dinamikájából, milyen aprólékosak, lomhák és bátortalanok.⁴⁰

Az élet, illetve annak realizztikusságára törekvő ábrázolásmód itt is a fotó metaforájában jelenik meg, hasonló képzetkörben mozogva, mint Zsolt Béla Ady-metaforája, „a mindenség transzcendentális riportere”. Az író tehát akkor haladó, ha az újságírás módszereit használja, ha írása a valóság lenyomataként a fénykép szerepét tölti be, attitűdje pedig a tényeket változtatás nélkül közlő riportét. A Toll írói közül Németh Andor⁴¹ és Márai Sándor foglalkozott egy interjú és egy könyvismertetés keretében Egon Erwin Kischel, Németh kritikusként az új tárgyiasság és a modernitás egy lehetséges alternatívájaként méltatta Nagy Lajos *Kiskunhalom* és Kuncz Aladár *A fekete kolostor* című műveit.⁴² Németh Andor foglalkozott legkorábban a formálódó irányzattal, első ilyen tárgyú kritikája Alfred Döblin *Wallenstein* című regényéről a Bécsi Magyar Újságban jelent meg, 1923-ban.⁴³ 1927-ben Németh Andor Kisch riportstílusának jellegzetességeit már nem pusztán újságírói erényként, hanem művészi, irodalmi értéként jeleníti meg. Kisch „művészi értékű riportjai”⁴⁴ legkiemelkedőbb teljesítményeként a Redl ezredesről szóló írását értékeli:

A legfinomabb pszichológia a bűnözőről, igazi kischi brióval megírva, a leghidegebb tárgyilagossággal. Nincs véleménye itt sem: stílusa szinte magától talál rá a tárgyhoz illő hangra; olyan jelentés az ügyről, mint egy katonai jelentés: a mély pillantást, amivel az üldözött lelkébe lát, a beszámolót szándékosan tömör, minden fölösleges ellágyulástól irtózó, rapportszerű hangon jelenti.⁴⁵

Kisch tehát művész és újságíró egyben, aki az „az újságírói hivatást a magas művészet nivójára” emelte.⁴⁶ Az író, költő és újságíró alakját egybeolvasztó új művészfogalom

39 BÁRDOS Artúr, *Mai élet, tegnapi irodalom*, A Toll, 1929/4, 4.

40 *Uo.*, 3.

41 NÉMETH Andor, *A riporterek királya*, Literatura, 1927. aug., 272–273.

42 TVERDOTA, *i. m.*, 132.

43 NÉMETH Andor, *Wallenstein (Alfred Döblin regénye)*, Bécsi Magyar Újság, 1923. ápr. 29., 7–8. Idézi TVERDOTA, *i. m.*, 92.

44 NÉMETH Andor, *Egon Erwin Kisch a riporterek királya*, Literatura, 1927. aug., 272.

45 *Uo.*, 273.

46 *Uo.*

A Toll kritikusi-írói körének eszményképe volt, ami a korszerűség, hasznosság, a közéleti kérdések és az irodalom összekapcsolásának, az új tárgyiasság „Gebrauchswert”, illetve „Gebrauchsliteratur” kifejezésének feleltethető meg.⁴⁷

Irodalom és politika viszonyának újraértelmezése és egy új, konfrontatív irodalomfogalom bevezetése – A Toll leginkább ezekkel a törekvésekkel fémjelezhető. A lap szellemisége (az egyébként reformkonzervatív) Halász Gábor a Babits-esszéivel vitázó, *Áruló írástudók* című írásában (1928) kifejtett elveknek feleltethető meg,⁴⁸ az új nemzedék művészet és valóság, irodalom és politika kapcsolatának új útjait kereste. A társadalmi-politikai harc melletti elköteleződés azonban nem jelentett propagandairódmalmat. A Toll vezető íróit és publicistáit az a pont érdekelte, ahol a politika „sorsá, szemléletté, ízléssé, neveléssé, kultúrává és művészetté szublimálódik”,⁴⁹ tehát sokkal áttételesebb viszonyt tételtek fel irodalom és társadalom között. Az irodalmi autonómiát összegegyeztethetőnek tartották a képviselői irodalom hagyományával, az új irodalomfogalom nem zárja ki az irodalom társadalmi hasznát és értékét:

Az irodalom és a szellemi élet szempontjából döntő az, hogy semmiféle hatósági hatalom [...] ne korlátozza a szellem szabad röptét és vizsgálódásait, s amennyiben az állam támogat írókat, kiadókat, vállalatokat, ez tisztán az irodalmi értékelés zsinórmértéke alapján történjék. Minden hatalom, amely a maga politikumává akarja tenni az irodalmat, holott az irodalom legfeljebb az író által választott politikum lehet, reakciós és haladásellenes. Íme, nem zárom ki az irodalomból a politikát, sőt ellentétben az artistikum elefántcsont tornyában lakó álmodozókkal, azt tartom, hogy a vezércikk, a propagandairat is lehet irodalom.⁵⁰

Babits *Az írástudók árulása* (1928) és az *Ezüstkor* (1930) esszéje nyomán A Toll írói az „elefántcsonttorony vagy lövészárók” dilemma mentén definiálták önmagukat, illetve a folyóirat szerepét: az „öncélú, egy elefántcsonttorony, egy levegőtlen hermetikus művészet” eszméjével szemben hangsúlyozták az élet jogát, hogy „kinyomtassák betűikkel és színpadra vigyék képekben és jelenetekben”.⁵¹ Márai az irodalom aktuális feladatának elfogadásában, a puszta esztétikumtól és a propagandairódmalomtól való kettős elhatárolódásban látta a korszerű irodalom lényegét:

Nyíltan meg kell mondanom: nem hiszek a tendenczregényben, amely közvetlenül politikai célokat szolgál. [...] Az író szolgálja az örök témát, de ki kell lépnie az elefánt-

47 Az új tárgyiasság ismert technikái (dokumentarizmus, montázs, képszerűség, riportszerűség, a tények poétikája) és stílusjegyei (objektivitás, semlegesség, az ábrázolás egyszerűsége, józansága) a valóság, az ábrázolt téma iránti elkötelezettséggel, illetve az irodalmi szövegek célszerűségével, hasznával hozhatók kapcsolatba. Vö. BECKER, *Neue Sachlichkeit, i. m.*, 38–39.

48 „A szellem emberei tetteikkel és elveikkel, gondolataikkal és műveikkel egyaránt mindig, mindenütt szolgálták az »időleges« valóságot, belekapcsolódtak az életbe, és ez így volt rendjén.” HALÁSZ GÁBOR, *Áruló írástudók* = H. G., *Tiltakozó nemzedék: Összegegyített írások*, szerk. VÉBER KÁROLY, Bp., Magvető, 1981, 944.

49 ZSOLT Béla, „Programjának jelszava...”, A Toll, 1929/5, 4.

50 SZÁSZ ZOLTÁN, *Jobbra, balra vagy előre?*, A Toll, 1929/11, 8.

51 LAKATOS László, *Maga az irodalom*, A Toll, 1932/58, jan. 30., 7.

csonttoronyból [...]. Az író Európa-szerte katakomba életre rendezkedett be, ugyanakkor, amikor meg kell látnia korának küzdelmeit. Az irodalom anyaga a nyelv – elsőrendű problémája az írónak – nem bírja el a jelszavak uzsoráját. Ebben a kettős szerepkörben nehéz az író helyzete.⁵²

A folyóirat fogalomtisztázó programja és a baloldali irodalom fogalmának megalakítása szorosan összefüggtek. A fogalmak tisztázása mindenekelőtt a defenzívába szorult polgár védelmét, az aszimmetrikus ellenfogalmak hálójából való kiszabadítását, a hamis azonosítások (polgárság, zsidóság, kommunizmus, nagytőke) elleni harc tudatos vállalását jelentette. „A vélemények tisztázottságáért, bátorságáért, önállóságáért küzdünk” – hirdette a folyóirat beköszöntőjében Zsolt Béla.⁵³ A Toll liberális polgári folyóiratként már indulásakor elhatárolódott az irodalmi és a politikai radikalizmust azonosító szemlélettől: „Csak éppen érdekes [...] a Toll fogalomtisztázó programjának megfelelően felvetni a kérdést: miért keverik nálunk össze a művészi radikalizmust a politikai radikalizmussal”⁵⁴ – tette fel a kérdést az egyébként baloldali elkötelezettségű Bálint György *Irodalmi és művészeti vérvádak* című cikkében. Ugyanebben a számban Németh Andor (*Előszó egy irodalmi tanulmányhoz*) nyíltan harcba szállt a zsidó írók és a politikai baloldal azonosítása ellen: „amennyiben, legalább pillanatnyilag, a vidéki szellemű írók túlnyomó többsége csakugyan keresztény és jobboldali, ám anélkül, hogy a szimmetria kedvéért a fővárosi szellemű zsidó írók baloldaliak lennének”.⁵⁵ Az idézett cikkek már a fogalmak tisztázásának programja, a „fogalomzavar” elleni fellépés volt a középosztály diskurzusokhoz kapcsolódva az aszimmetrikus ellenfogalmak (úri középosztály, zsidó polgárság) ellen, ugyanakkor Németh Andor a népi-urbánus vitát is előre jelezte.⁵⁶ A polgár szó jelentése átalakult a két világháború között, az aszimmetrikus ellenfogalom tagjaként⁵⁷ stigmatizáló kifejezéssé változott, a különböző fogalmi azonosítások révén egyet jelentett a zsidóval, a liberálissal és a kommunistával – a polgár kívül maradt a keresztényként meghatározott középosztály és nemzet fogalmán.⁵⁸ A paradox előítélet része volt a Horthy-korszak közfelfogásának.⁵⁹ A fogalomtisztázás célja nemcsak a polgárság/zsidóság

52 VÉR György, *Az író ott áll a kor barikádjain, de a fegyverszünet óráiban kámzsás barátta alakul át*, Dél-Magyarország, 1935/87, ápr. 21., 14.

53 A Toll, 1929/8, 1. Továbbá: „Programja, A kritikának jogaiba való visszahelyezése, a háború után összekuszált fogalmak tisztázása, a magyar szellemi közvélemény felfrissítése a legjobb magyar írók, költők, művészek és újságírók közreműködésével.” A Toll, 1929/4, 23.

54 BÁLINT, *i. m.*, 27.

55 NÉMETH Andor, *Előszó egy irodalmi tanulmányhoz*, A Toll, 1929/30, 25.

56 TVERDOTA, *i. m.*, 1, 147.

57 Akkor beszélünk aszimmetrikus ellenfogalmakról, amikor „az öndefinícióból magából az idegen olyan meghatározása következik, amely nyelvi kifosztást jelent, gyakorlatilag pedig felér egy rablással. Ezek ellentéte egyenlőtlen szembenállást fejez ki.” KOSELLECK, *i. m.*, 8.

58 „A keresztény (vallás) konstruált oppozícióba került a zsidó (faj vagy vallás) fogalmával.” KOMORÓCZY Géza, *A zsidók története Magyarországon, II, 1849-től a jelenkorig*, Pozsony, Kalligram, 2012, 463.

59 „Mindez paradox szituációt eredményezett, a radikális kommunisták a vagyoni különbségek felszámolására törekedtek, tehát a kommunista irányzat nagyszámú zsidó vezetője és tagja Magyar-

azonosítása, a stigmatizáció elleni küzdelem volt, hanem a polgárság identifikációs alapjának a helyreállítása, visszatérés az első világháború előtti „régí” középosztály fogalmához, ami elkülönülten ugyan, de a történelmi középosztály mellett magába foglalta a polgárságot is. (Lásd Szekfű Gyula „zsombékok” metaforáját).⁶⁰

Az I. világháború utáni irodalmi élet új jelensége a keresztény kurzus és a szélső-jobb által jobboldaliként meghatározott irodalom, illetőleg zsidó szellemi mozgalomként aposztrofált baloldali irodalom ellentéte volt. Komlós Aladár Várkonyi Nándor *A modern magyar irodalom (1880–1920)* 1929-ben megjelent könyvének jobboldali elfogultságait bírálta (Várkonyi Nándor az irodalmat a nemzeti génusz kifejeződéseként fogta fel, s ez alapján erősen kritizálta a nyugatos írókat a nemzeti és erkölcsi eszmény hanyatlása miatt.) Komlós a magyar zsidóság és a magyarság közösen létrehozott kulturális kincsét, a Nyugatot és irodalmát védelmezte a baloldali irodalom fogalmának kiterjesztésével:

[...] a baloldali szellem [...] bénultan hever a magyar porondon. Éppúgy nem lehet azonban letagadni azt sem, hogy 1890-től a háborúig, tehát egy negyedszázadon át ez a szellem uralkodott Magyarországon, s hozzátehetjük: az egyéniség és a szociális igazság kultuszának, a baloldali vagy destruktív szellemnek ez a negyedszázada, Ignotus, Ambros, Ady, Babits, Móricz negyedszázada [...] színvonalban és termékenységben felveheti a versenyt a magyar művelődés bármely szakaszával.⁶¹

Babits *Baloldal és nyugatosság* (1930) című esszéjében tiltakozott a baloldaliság (progresszió) egyetlen „osztálypolitikára és osztálytudatra” való alapítása ellen,⁶² kritikája sokkal inkább az újabb nemzedék ellen irányult. Babits a baloldali irodalom lényegét abban látta, hogy az egyetemes igazságot szolgálva a művész felülemelkedik saját társadalmi rétegén, a második nemzedék azonban ezt csak konkrét társadalmi-közéleti harcok révén tartotta elképzelhetőnek, ahogy azt a reformkonzervatív Halász Gábor már korábban megfogalmazta.⁶³

országon inkább a nagybirtokos arisztokrácia és a katolikus egyház mellett leginkább az ipari és banki szférában domináns zsidókat akarta megfosztani a vagyonától. A köztudatban ennek ellenére megszületett az előítélet, hogy szerves kapcsolat létezik a zsidó származás és a kommunista elkötelezettség között. Elvileg azonban ezzel szemben kellett volna hatnia annak az előítéletnek, amely a zsidóságot a polgársággal azonosította. Mindez nem akadályozta az antiszemitizmus professzionális apostolait abban, hogy e két előítéletből egyet kovácsoljanak, kommunizmus és liberalizmus számukra egyazon zsidó összeesküvés terméke volt.” UNGVÁRY Krisztián, *A Horthy-rendszer mérege: Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon*, Pécs–Bp., Jelenkor–OSZK, 2012, 38.

60 „Ez a heves nemzeti érzés volt jóformán az egyetlen kapocs, mely az életmód fínt említett külsőleges homogenitása mellett a középosztály különböző rétegeit összetartá. A liberális törvényhozás hiába mondta ki a szabad connubiumot és commerciumot, egy-egy vidéki társadalom nemesi, nyárszolgári, értelmiségi és zsidó rétegei mégis külön foltokban, egymás mellett, egymástól elkülönült zsombékokon ültek.” SZEFÜ Gyula, *Három nemzedék*, Bp., ÁKV–Maecenas, 1989, 314.

61 KOMLÓS Aladár, *Irodalmi Napló*, A Toll, 1929/6, 31–32.

62 BABITS Mihály, *Baloldal és nyugatosság* [1930] = B. M., *Esszék, tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1978, 2, 282.

63 „Igen, fontos a harc, mert harc nélkül nincs élet és szellemi élet; fontos a párt, mert az egyéniség fe-

A baloldaliság-fogalom kiterjesztésének újabb állomása, a hamis azonosítás elleni harc egyik eszköze, az „örök baloldal” konkrét politikától eloldott fogalmának megalkotása Cs. Szabó László szerint Ignotus Pál nevéhez fűződik.⁶⁴ A *Horogkeresztes hadjárat* című, a fasizmussal szembeszálló könyvében tágan értelmezte a fogalmat, a felvilágosodás szellemével (a rációval és a kételkedéssel) és az általában vett progresszióval azonosította: „Túl alkalmi baloldalon, túl a szociális baloldalon, van egy történelmi, ha ugyan nem örök baloldal: az értelem maga. A fürkésző és nyugtalan értelem, melynek léte, hogy nem ismer korlátokat, hacsak nem hogy megbirkózzék vele, s nem fogad el konvenciót, hacsak nem, hogy kijátssza és telítse.”⁶⁵ A Toll a könyvből *Az antiintellektuális forradalom* című fejezetet közölte, melyben Ignotus Pál a fogalom legtömörebb megfogalmazását adta: „A szellem embere az, a művész és tudós és gondolkodó az, aki nem lehet egyéb, mint baloldali.”⁶⁶ A Toll munkatársai, az urbánus írók a hasonlóan egyetemes jelentésre törő irodalmi baloldal fogalmával azonosították magukat. „Közös szemlélet és közös célkitűzés nélkül is megnyilatkozott körükben az az egységes baloldali és ellenzéki magatartás, amelynek a publicisztikában legnyomatékosabban nyilván Zsolt Béla adott hangot” – emlékezett vissza a formálódó urbánus táborra Ignotus Pál.⁶⁷ Mint látható, a különbség nem az irodalmi progresszió és az irodalmi baloldal általános értelmű használatában rejlik: Babits felfogásától eltérően az urbánusok az irodalmat konkrét társadalmi-közéleti használatra, a politikát sem kizárva értelmezték. Általánosító, a progresszióval rokon értelmű használatával az urbánusok megfosztották a fogalmat konkrét ideológiai tartalmától, hogy ezzel is hatástalanítsák az antiszemita beszédmódot.

A vizuális kultúra és tömegmédiá felkarolása az új tárgyiasság fontos ismérve volt. Az irányzat az irodalmi szövegeknek társadalmi hatást tulajdonít, így azok használati értékkel bírnak. Az új tárgyiasságtól nem idegen a politizáló, társadalmi funkciókat betöltő szövegfogalom, az irodalom fegyverként szolgálhat az ideológiakritika szolgálatában, a szellemi arisztokratizmus, a konzervativizmus ellen, így például a tiszta esztétikum elve ellen.⁶⁸ Ezzel függ össze a tömegkultúra eltérő megítélése: az új tárgyiasság szerint az irodalomnak nem a kiválasztottakhoz, hanem a tömegekhez kell szólnia. Az irányzat nyitott volt a tömegkultúra felé, de nem azonosult vele. A szerzőt a nyomtatott irodalmi tömegtermék előállítójának tekintették, ez azonban nem szóraztató irodalmat jelentett, hanem sokkal inkább azt a célt fejezte ki, hogy az irodalmat a társadalomra hatással lévő demokratikus tömegmédiummá kívánták tenni.⁶⁹ Az 1920-as évek Németországában vált nyilvánvalóvá, hogy a modern ipari társadalom az irodalomban a romantika óta megszokott eszképzizmussal, illetve haladásellenességgel

---

gyelmezését jelenti minden csatlakozás és fontos a világnézet, mert nélküle nem ismerhetnők meg az igazságot sem.” HALÁSZ, *i. m.*, 945.

64 Cs. SZABÓ László, *Egy polgár vallomásai*, A Toll, 1934/5, 185.

65 IGNOTUS Pál, *Horogkeresztes hadjárat*, Bp, 1933, 19.

66 IGNOTUS Pál, *Az antiintellektuális forradalom*, A Toll, 1933/4, 83.

67 IGNOTUS, *Népiség*, *i. m.*, 191.

68 BECKER, *i. m.*, 1, 211–212.

69 BECKER, *i. m.*, 53.

szemben csak a felvilágosodás perspektívájából írható le.⁷⁰ Hevesy Iván,⁷¹ a kor egyik jelentős fotóművésze kritikát írt A Tollban a képes magazinok új műfajáról, a képűjságról, ahol a „képszerkesztés új művészete” kapcsán az új vizuális kultúra nemzetköziségét hangsúlyozta.⁷² A művészetnek tekintett film már a folyóirat indulása évében állandó rovatot kapott,⁷³ ahol a némafilmet felváltó hangosfilmet a kritikus éppen azért marasztalta el, mert így a műfaj elveszítheti azt az önállóságot, amit a színpadtól való elszakadásnak köszönhetett. A „talkie”, a hangosfilm térfoglalása azért is káros, mert elveszik a fő kifejezőeszköznek tekintett montázs lehetősége.⁷⁴ A Toll törekvései azonban csak részben írhatók körül az új tárgyiasság esztétikájával.

Márai A Toll állandó munkatársai közé számított, Zsolt Bélával és Hevesi András-sal, Ignotus Pállal és az álnéven szereplő Hatvany Lajossal együtt.⁷⁵ A lap indulásától, 1929-től kezdődően 1934-ig publikált itt, túlnyomórészt a virágkorban, 1929–1930 folyamán.⁷⁶ A folyóirathoz valószínűleg Németh Andor révén került, aki a Bécsi Magyar Újságban írt először a publicista Márairól, s később a kritikus berlini kiküldetése idején kapcsolatba is léptek egymással.⁷⁷ A folyóirathoz vezető másik kapocs Komlós Aladár lehetett, akivel párizsi évei alatt levelezett,⁷⁸ és aki kezdetektől fogva értő kritikusa volt.⁷⁹ Márai itt közölt írásai a szellemi élet aktuális problémáival foglalkoztak, hozzászólt az Ady és Bródy Sándor újraértékelése körüli vitákhoz is. Jelentősebb cikkei a magyar irodalmi élet provincializmusát támadták. *Záporpróba* című írásában az elmúlt év irodalmi életének eseménytelenségét, a főváros szellemi tespedését, az *Export, import* című írásában a budapesti színházi kultúra sekélyességét bírálta, *Ad vocem ember* címmel pedig saját formálódó esztétikáját védelmezte. Mindhárom szöveg tartalmaz az új tárgyiasságra utaló stiláris és szemléleti elemeket, így például megjelenik a szimultán technika („Figyeljük csak meg: lógnak bennünk készen ilyen klisék, mint »vacsorázni a Szigeten«, vagy »lovaspóló«, vagy »Pen Club magyar osztálya«”).⁸⁰ Az *Export, import* című glosszát átszövi az irodalom tömegtermelésként való megjelenítése, a magyar

70 *Uo.*, 54.

71 Hevesy Iván nemcsak a film- és a fotóművészet teoretikusa volt, hanem fotóművész is. Legfontosabb fotográfiai témájú művét (*A modern fotóművészet*, 1934) saját fényképeivel illusztrálta, képei azonban nem váltak a fotóművészeti kánon részévé. 1931 és 1934 között készítette legtöbb fényképét, az ő és felesége, Kálmán Kata műveiből a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeum rendezett retrospektív kiállítást 1999-ben. Vö. *Hevesy Iván és Kálmán Kata könyve*, szerk. HEVESY Anna, HEVESY Katalin, KINCSE Károly, Kecskemét, Magyar Fotográfiai Múzeum–Glória, 1999.

72 HEVESY Iván, *Atlantisz*, A Toll, 1929/6, 43–44.

73 „A film – művészet. Művészet, aminek első elismerése a kritika.” SIKLÓS Ferenc, *Filmkritikák*, A Toll, 1929/20, 40.

74 „Mert a beszéd megakadályozza a filmet saját lényegének kifejtésében, éppen abban, ami a filmet önállóvá, művészetté emelte.” SIKLÓS Ferenc, *Meghalt egy művészet?! – Itt a talkie*, A Toll, 1929/24, 37.

75 NAGY Sz. Péter, *Citoyen portrék*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 40.

76 Írásainak listája: *A Toll (1929–1938) repertórium*, i. m., 89–91.

77 TVERDOTA, i. m., 135.

78 RÓNAY, i. m., 51.

79 Komlós Aladár Márairól szóló kritikái: *Bébi, vagy az első szerelem*, Nyugat, 1928, II. 695–696; *Idegen emberek*, Nyugat, 1931, 121–122; *Músonon kívül*, Nyugat, 1931, 831–832; *Márai*, Nyugat, 1935/1, 32–37.

80 MÁRAI Sándor, *Záporpróba*, A Toll, 1929/12, 11.

színpadi export piacképtelenségéről így írt: „A kartell kénytelen valamilyen módon likvidálni a készletet, mely gondosan szárított vígjátéktémák, bohózat-vázlatok alakjában a raktáron fekszik, s a gyártást, persze súlyos áldozatok árán, át kell állítani színpadi termékekre [...]”⁸¹ Márai számára A Toll elsősorban szellemi műhelyként volt jelentős, de ez nem közvetlenül az itt publikált írásaival bizonyítható. Nem itt bontakozott ki ugyanis valóban jelentős tárcaművészete, tárcanovelláinak, rajzainak válogatott kötete, a *Bolhapiac* főként az Újságban és a Brassói Lapokban közölt írásain alapult. A Toll csak egy-egy részletet közölt a *Zendülők*ből és az *Egy polgár vallomásaiból*⁸² – ez utóbbiból jóval több folytatás jelent meg a Brassói Lapokban és egy fejezet a Nyugatban is. A szövegközlések alapján érthető, hogy A Tollról nem esik szó még a szerző teljes életműve megragadására törekvő monográfusoknál sem, hiszen a lap fent vázolt irodalmi programját Márai nem közvetlenül publicisztikájával teljesítette be, hanem az *Egy polgár vallomásaival* és a műhöz kapcsolódó szerzői képével. Vitathatatlan, hogy Márai szerzői imázsát főként A Toll kritikusan és maga a történeti szerző alakították ki (interjúk, fotók) a folyóiratban körvonalozódó irodalomfogalommal és célirányos fogalomtisztázó programjával összhangban. Márai és a folyóirat kapcsolatának legfontosabb eredménye az *Egy polgár vallomásai* első kötetéhez kapcsolt szerzőkép létrejötte volt.

2. A szerző képe

A szerző képe nem korlátozódik egy műre, az odaértett vagy posztulált szerző⁸³ fogalmával szemben több mű is hozzárendelhető.⁸⁴ Sandra Heinen a fogalom történetiségét hangsúlyozza: a szövegek befogadása során létrejövő odaértett szerző történeti jelenség, a szerző képe textuális, paratextuális és extratextuális elemekből kialakított konstrukció, történetileg és kontextuálisan változó, s mivel nem kizárólag szövegbeli jelenség, ezért alkalmas az olyan irodalomtörténeti vizsgálatra, amely kultúratudományi perspektívát igényel.⁸⁵ Heinen felhívja a figyelmet arra, hogy az irodalomtörténet értelmezési keretei úgy változtak, hogy a 18. század óta a szerző és élete is bekerült a recepció folyamatba.⁸⁶ A szerző képének vizsgálata azért különösen indokolt, mivel az *Egy polgár vallomásai* nyomán létrejött szerző-konstrukció az életmű minden egyes további darabjának értelmezését meghatározta, s minden mű tovább is árnyalta ezt a meghatározó szerzőképet. Márai szerzői képe a mű, a kritikusok és a történeti szer-

81 MÁRAI Sándor, *Export, import*, A Toll, 1929/17, 33.

82 MÁRAI Sándor, *Zendülők (regényrészlet)*, A Toll, 1930/11, 5–9; Uő, *Egy polgár vallomásai (regényrészlet)*, A Toll, 1930/4, 139–144.

83 Alexander NEHAMAS, *The Postulated Author, Critical Monism as a Regulative Ideal*, Critical Inquiry, 8(1981), 133–149.

84 Sandra HEINEN, *Das Bild des Autors: Überlegungen zum Begriff des „impliziten Autors“ und seines Potentials zur kulturwissenschaftlichen Beschreibung von inszenierter Autorschaft*, Sprachkunst, 33(2002)/2, 337.

85 Uo., 340.

86 Uo., 341.

ző összjátéka eredményeként alakul ki, s az 1930-as években szorosan kapcsolódik a polgári irodalom igényéhez. Az aszimmetrikus ellenfogalmak harcában a defenzívába kényszerült polgár, a szélsőbal és a szélsőjobb közé szorult polgári liberalizmus kérdése már az 1920-as évek végén kifejezést nyert: a polgárság – mindkét szélsőség törekvései folytán – a polgári berendezkedés keretei között is halálra ítélt réteg.⁸⁷ A Toll által hirdetett, Márai publicisztikájában és önképében is fontos szerepet játszó, a politikai szélsőségektől való egyenlő távolságtartás, a *par excellence* polgári álláspont⁸⁸ azonban nem jelentett apolitikus magatartást. Míg a hosszú 19. század a modernizáció lendülete és az államhatalom által képviselt tolerancia, az állampolgári jogegyenlőség elvével karöltve elősegítette a modern polgári identitás létrejöttét, amely felülírta a vallási, származási kötöttségeket, mindez válságba került az első világháború és a Tanácsköztársaság bukása után. A nacionalizmus erősödése folytán a zömében asszimiláns polgárság identitása alapjaiban kérdőjeleződik meg, hiszen a modernizáció és az asszimiláció fénykorában, sőt már a reformkorban a polgári életelvek, életgyakorlat, maga a polgársághoz tartozás vált identitásalkotó kritériummá. A polgári identitástudat teljes válságba került a háború után, a korábban vallott nemzeti, társadalmi, vallási identitáskategóriák az írás jelenében egymást kizáró opciókká váltak,⁸⁹ a polgárság hiányként jelent meg.⁹⁰ A hiány alakzata hívta elő a magyar irodalom képviselői hagyományának megfelelően a polgári irodalom fogalmát, amelynek tartalma és politikai irányultsága a korszak középosztály-diskurzusai tükrében tárható fel. A polgár ezek szerint nem statikus fogalom: a kor sajtóvitái (pl. a liberális Cobden középosztály-ankétja) azt mutatják, hogy a kettős struktúra (az aszimmetrikus ellenfogalmak) révén a középosztályból kirekesztett polgárság vagy visszatérést sürgetett az első világháború előtti középosztály-fogalomhoz, vagy szélesebb, modernebb középosztály-fogalomban gondolkodott.⁹¹

87 „Eddig arról volt szó, hogy a munkásság a polgári társadalmon belül követelte a munkabérének fölemelését, munkaidejének leszállítását, a munkanélküliek segélyezését, az agg vagy beteg munkások biztosítását megillető vívmányokat. Ma másról van szó. Ma a munkás a polgári társadalom megszüntetését követeli. »Ez a harc a végső...«” HATVANY Lajos, *A polgár választúton* = H. L., *Emberek és korok: Regényes korrajzok, naplók, cikkek*, Bp., Szépirodalmi, 1964, 367; a háború után az európai polgárság] „kétségbeesetten menekszik a fegyverek felé. Válogathatunk a legkülönfélébb militarizmusokban, a fasizmusokban, a fehér terrorokban, a ku-klux-klanokban, ébredésekben, actionokban, szervezetekben. Bó polgári választék [...]” *Uo.*, 359.

88 „Ez a polgári álláspont; önmaga lényegének mindenáron való konzerválása, ez az aktív szembehelyezkedés balra is meg jobbra is”. LIGETI Ernő, *A polgári gondolat körül*, A Toll, 1929/35, 15.

89 „A mondott téves látáson alapult a régi híres dilemma, hogy zsidók vagyunk vagy magyarok. Mintha csak zsidók, vagy magyarok lehetnének! Pedig mind a kettő voltunk, ha nem is egyenlő arányban.” KORÁL Álmos [KOMLÓS Aladár], *Zsidók választúton* [1920] = *A zsidóság útja: Esszék, 1848–1948*, szerk. KÖBÁNYAI János, Bp., Múlt és Jövő, 2000, 177. „A magyar fajta szupremációja, a polgári szabadság, a zsidó egyenjogúsítás fogalmai értelmetlenekké halványultak el. 1914-ig tudtam magamról, hogy magyar vagyok, polgár és zsidó. Mi maradt meg e tizenkét év előtti biztos tudatomból?” HATVANY, *i. m.*, 367.

90 „Örök és reménytelen polgári ellenzékbe szorultam egy olyan országban, ahol nincs polgárság [...]. Szövetségeseim nincsenek sehol. Csak tragikus-igaz, hogy csekélyszámú sorstársaim vannak.” *Uo.*

91 Így például az 1932-es *Polgári Kiáltvány* a polgárság fogalmát nem rendies értelemben használta,

A polgári irodalom megteremtésére irányuló sürgető igény az urbánusok körében jelentkezett, és összekapcsolódott a polgárosodás folytatásának programjával, ugyanakkor nyilvánvaló ellentmondás feszült a polgári kultúra egyetemesség-igénye és a rétegirodalomként felfogott, reprezentációs célokat szolgáló irodalom között. Zsolt Béla 1932-es *Polgárság és irodalom* című előadásában a polgári irodalmat rétegirodalomként határozta meg: „osztályok szellemiségének inspirációjából született s hozzájuk szól vagy értük emel szót”.⁹² Tézise szerint Magyarországon nincs polgári művészet, a polgárságnak szóló művészet kiszolgálja az alacsony igényeket, „nem egyéb, mint kolportázsregény, a színpadi vígjáték és a filmszcenárió”⁹³ „fülbehúzó cigánya fogyasztójának”.⁹⁴ Zsolt számára a polgári dráma megteremtője; „az osztályából kinőtt polgár”, Ibsen művészete a polgári művészet ellentmondásosságát példázza, hiszen az igazi művészet – Babits felfogásához hasonlóan – Zsolt szerint is túllép a társadalmi osztályokon. A polgárságot, az urbánusokat a kultúra területén folytatott szimbolikus harc kényszerítette arra, hogy a népiekhez hasonlóan rétegirodalomként, képviseleti irodalomként határozzák meg irodalmukat, miközben a polgári kultúra egyetemesség-igényének⁹⁵ alapján álltak: „Mi polgárok nem is olyan régen még erélyesen tiltakoztunk volna az ellen, hogy polgárivá szűkítsük a kultúra egyetemesnek vélt fogalmát.”⁹⁶ A polgári kultúra terjedése kulturális társadalmassulási folyamathoz vezetett, amelynek lényege éppen az volt, hogy képes volt a rendi, vallási, regionális különbségek áthidalására, ezért beszélhetünk a nemesség, a parasztság polgárosodásáról a magyar

---

nyitottabb, a tömegtársadalmak irányába mutató, a munkásság irányába nyitott polgár diskurzust kezdeményezett, „Polgárok! [...] Ne engedjétek elferdíteni és megcsonkítani a polgár fogalmát. *Mindenki polgár, aki hű fia ennek a társadalomnak, aki egyéni és osztályérdekeit harmóniába tudja hozni a nemzeti és emberi közösség érdekeivel, amelyhez elszakíthatatlan szálakkal van odafűzve minden egyes ember sorsa.*” „Polgárok! [...] *Hirdessétek, hogy a polgár fogalma nem osztályfogalom. Nem szétválasztja, hanem összetartja a társadalom különböző rétegeit az emberi szolidaritás jegyében. Polgár a munkás is, aki bár testi munkával keresi kenyerét, a technikai civilizáció és a céltudatos szervezkedés útján egyenlő szellemi és erkölcsi színvonalra emelkedett a volt középosztállyal, amely a polgár fogalmát megteremtette és az újkor szabadságáramlatának előharcosa, a haladás eredményének életre keltője és hordozója, legalkalmasabb arra, hogy az alulról feltörekvő és felülről lefele kényszerülő rétegeket magába olvasztva egyesüljön velük a közös munkában a közös a cél felé.*” KARINTHY Frigyes, LENGYEL Menyhért, Dr. NAGY Lajos, PÜNKÖSTI Andor, SERÉNYI Gyula, *Polgári Kiáltvány a társadalom megmentéséről*, Bp., Magyar Polgári Blokk, 1932, 3. A dőlt betűs részek az eredeti szöveg kiemelési. A Magyar Polgári Blokkról röviden: L. NAGY Zsuzsa, *A budapesti liberális ellenzék, 1919–1944*, Bp., Akadémiai, 1972, 39.

92 ZSOLT Béla, *Polgárság és irodalom*, Magyar Hírlap, 1932/30, febr. 7., 9. (Alcím: *A miskolci Helikon estéjén Zsolt Béla ezzel a címmel tartott előadást, amelyből a következő lényeges részeket közöljük.*)

93 Uo.

94 Uo., 10.

95 A polgári kultúra „eleve az általánosan érvényes kultúra forradalmi igényével lépett fel. Az összes korábbi rend kultúrájától eltérően a polgári kultúra nem kívánja a többi rendé mellett a maga kiváltságos társadalmi törvényét is érvényre juttatni, hanem az összes rendre nézve kötelező felsőbbrendű és igazi kultúra magasabb rendű igényével s egyben mindenkihez szóló meghívásával lépett elő.” FRIEDRICH H. TENBRUCK, *A polgári kultúra = A kultúra szociológiája*, szerk. WESSELY Anna, Bp., Osiris–Láthatatlan Kollégium, 2003, 60.

96 HEVESI András, *Nép vagy polgári kultúra*, A Toll, 1933/8, 17.

történelemben.⁹⁷ A polgári irodalom közvetett módon hozzájárult a polgári kultúra két világháború közti diffúziójához, ez a kérdés azonban már az irodalmi mű hatásához tartozik.

Márai szerzői képének kialakítását döntően A Tollhoz kapcsolódó urbánus kritikások végezték el. Ez a folyamat már jóval a mű megjelenése előtt elkezdődött, s ez is lényeges érv amellet, hogy Márai esetében célszerűbb a szerző képét vizsgálni, mintsem az egy műhöz kapcsolódó odaértett vagy posztulált szerző fogalmát. Komlós Aladár már korábban, az *Idegen emberekről* írt, Nyugat-beli kritikájában megpróbálta összehangolni Márai művészetét A Toll által is képviselt irodalomeszménnyel. Márait az új tárgyiasság irányzatához besorolva újságíró-íróként aposztrofálta: „éber és kíváncsi idegei, bravúros és gyors írókészsége őt is újságíró-íróvá teszik, aki mindenkinél alkalmasabb a tér és a kor exotikumainak a felidézésére”.⁹⁸ A szerző képe szorosan összefüggött a polgárságról kialakult képpel, az idegen eredetű polgárságról alkotott társadalmi reprezentációval. Márai Sándor nemcsak legjelentősebb művével vált osztálya reprezentánsává, hanem a róla kialakított szerzői képpel is. Ennek igen lényeges eleme volt Márai és a magyar zsidó kispolgárság írójának, Zsolt Bélának az együttes szerepeltetése. Mindketten az Újság zsurnalisztái voltak, s származásuk felvállalásánál fogva reprezentálták az asszimiláns polgárságot. 1931-ben A Toll recenzense (valószínűleg Németh Andor) Zsolt és Márai műveinek egyidejű külföldi megjelenése kapcsán olyan íróként jelenítette meg őket, akiknek „gondolatvilága, törekvései [...] szoros rokonságban vannak a nyugati metropolisok elitjének és fiatalságának szellemével”,⁹⁹ s akik ezt a progresszív szellemet a hivatalos irodalomból kiszorítva A Toll hasábjain képviselik. Közös bennük, hogy a hazai sekélyes konzervatív ízléssel, a Nyugattal és a tömegirodalommal szembehelyezkedve „nemzetközi látásuk” révén képesek a nyugati metropoliszok, London és Párizs irodalmi ízlését képviselni: „Az akadémikusoknak és a modernség akadémikusainak nem elég vértelenek, a betű vigéceinek nem elég nyájasan szórakoztatóak.”¹⁰⁰ Elszigeteltségük a hazai irodalmi életben újszerű, a szépírás és az újságírás összetartozásán, az irodalom társadalmi hasznosságán alapuló irodalomkoncepciójukkal magyarázható: „A Panorama-kból kihagyják őket, az írói rangot elvitatják tőlük, csak mert mint a legtöbb ma élő nagy költő és belletrista: egyúttal kiváló újságírók, cikkírók is [...]”.¹⁰¹ A két író összetartozása tehát fontos volt a folyóirat számára, mivel emblematikusan jelenítették meg A Toll irodalompolitikai törekvéseit. Zsolt és Márai együtt képviselte a polgári irodalmat, a polgári regényt. Az *Egy polgár vallomásai* második kötetének megjelenésekor a Szocializmus recenzense Márait Zsolt Bélával együtt a polgári szellem testőreinek és az új tárgyiasság képviselőinek nevezte: *A három testőr. Zsolt Béla – Márai Sándor – Körmendi Ferenc*. „A három testőr. Irány

97 GYÁNI GÁBOR, *Fejezetek a polgárság hazai történetéből*, Múltunk, 2000/3, 60.

98 KOMLÓS ALADÁR, *Idegen emberek: Márai Sándor regénye*, Nyugat, 1931/2, 121.

99 ZSOLT ÉS MÁRAI, A Toll, 1931/3, 83.

100 A két szóban forgó regény Márai *Zendülők* és Zsolt Béla *Házassággal végződik* c. művei. Az előbbi *Les Révoltés*, Marcel Largeaud fordításában, utóbbi *It ends with Marriage* címmel, Louis Rittenberg fordításában.

101 ZSOLT ÉS MÁRAI, A Toll, 1931/3, 83.

Neue Sachlichkeit. Ettől eltekintve, megegyeznek abban, hogy nem hasonlítanak egymásra.¹⁰² Zsolt Béla *Kínos üggyről* szóló kritikáját Németh Andor így vezette be: „Ahol Zsoltról beszélnek, ott percek alatt Márai is szóba kerül, mert csakugyan vetélytársak, nagyjából ugyanazzal a közönséggel, aminek mélyebb oka sajátos irodalomszociológiai helyzetük.”¹⁰³ Zsolt a zsidóság, a „pesti polgár” Kabos Ede, Kóbor Tamás, Bródy Sándor, Molnár Ferenc nyomdokain járó regényírója, Márai pedig a „szolid, felvidéki úri család leszármazottja a hontalan, az emigráns s a gyökértelen intellektuel”.¹⁰⁴ Összekötő kapocsként Németh Andor azt a sorsot, származást érti az irodalomszociológiai helyzet alatt, amely legegyszerűbben az asszimiláns író fordulattal fejezhető ki, s amely megfelelő alapot teremtett az újságíró-írói politikai tette, egy adott társadalmi réteg irodalmi képviselőre. Németh Andor mondata felhasználja ugyan a kor sztereotípiáit (vidéki úrifíú, pesti polgár), de a két szerző egymás mellé helyezésével mégis a korabelinél sokkal integránsabb, nyitottabb középosztály-koncepciót sugall, visszatérést az asszimiláció korának középosztály-felfogásához. Az asszimiláns, polgári írók együttes megjelenítése A Toll törekvéseihez köthető, része volt a folyóirat fogalomtisztázó programjának, zsidóság és polgárság hamis azonosítása elleni küzdelemnek és a polgárság rehabilitálásának a diszkurzív térben. A népszerű, képes, a (modern értelemben vett) középosztályi olvasóközönséget megcélzó Színházi Élet könyvnapis cikke kifejezetten a két író egybetartozásának kifejezésére és ezzel a polgárság két eltérő eredetű rétegének együtt láttatására törekedett: „A könyvnapis sátrak asztalán ott fogja látni mindenki egymás mellett Márai Sándor és Zsolt Béla új könyvét [...]”. A cikk nyilatkozatokkal és fényképekkel is népszerűsítette a szerzőket, Márai saját osztályához való tartozását hangsúlyozta: „Az *Egy polgár vallomásai* első kötetében egy osztály – s a magam – gyermekkorát akartam megírni. A második, befejező kötetben szerettem volna megrajzolni a háború utáni Európa vázlatos körképét.”¹⁰⁵ A kétoldalas cikk tipográfiai elrendezése is jelentőségteljes: a két író bemutató szöveg alatt az egyik oldalon Márai, a másik oldalon Zsolt Béla fényképét láthatjuk, az alábbi feliratokkal: „Márai Sándor a szerkesztőségi szoba íróasztalánál [...]”; „[...] a szomszéd szobában Zsolt Béla dolgozik”. A két fotó által megjelenített tér megegyezik, ami az ábrázolt alakok felcserélhetőségét, társadalmi azonosságukat, egyenrangúságukat sugallja. A két író a képviselői irodalom hagyományának alapján való összekapcsolása (osztályuk, rétegük reprezentánsai-ként) nemcsak irodalmi, hanem politikai tett is volt, amely a polgárságnak a diszkurzív térben való rehabilitálását tűzte ki célul. Mindketten az Újság zurnalisztái voltak, származásuk felvállalása és az osztályukhoz való kötődés írói önképük szerves része volt. „Mint ahogy egy múzeum gyűjteményében egy gombostűre szúrt lepke egy egész speciest és nemcsak egy találmásra kiválasztott individuumot jelképez, úgy az a polgár, akinek vallomásait összegyűjtöttem, nemcsak én vagyok, nem egy polgár, hanem a

102 „A polgári szellem testőrei.” Csömöri József, *A három testőr. Zsolt Béla – Márai Sándor – Köröndi Ferenc*, Szocializmus, 1935/4, 187. Alcímként: *A három testőr. Irány Neue Sachlichkeit. Ettől eltekintve, megegyeznek abban, hogy nem hasonlítanak egymásra.*

103 NÉMETH Andor, *Zsolt Béla, Kínos ügy*, A Toll, 1935, jún. 8, 140.

104 *Uo.*, 140–141.

105 *Márai Sándor és Zsolt Béla a Polgár vallomásairól és a Kínos üggyről*, Színházi Élet, 1935. jún. 2–8, 68–69.

polgár”¹⁰⁶ – nyilatkozta Márai egy interjúbán. Zsolt publicistaként a fogalmi tisztázás programjának megfelelően elsősorban liberális demokratiként határozta meg önmagát („Most is hangsúlyozzuk: Tisza István gróf alapította magyar liberáldemokrata polgári lap vagyunk és nem egy felekezeti szószólói vagy védelmezői”),¹⁰⁷ szépíróként azonban a képviselői irodalom hagyománya értelmében kizárólagos témája a budapesti magyar zsidó kispolgárság társadalomrajza volt.¹⁰⁸ Összetartozásuk a magyarországi németiség és zsidóság közös sorsát, az asszimiláns sorsot jelképezte. Az *Egy polgár vallomásai* nemcsak egyszerűen a felvidéki cipszer polgárság 1867–1914 közötti történetét meséli el, hanem az asszimiláns polgárság útját is, és ebből a szempontból a magyar zsidó polgárság éppúgy magáénak tekintette a művet. A neológ Múlt és Jövő a korszak közös modernizációs teljesítményét hangsúlyozta:

Ennek a valóban európai vonalú magyar írónak nagyszerű írása eleven valósággá teszi annak a régi Kassának is az életét, amelynek színéhez, ízéhez a kassai zsidóság is hozzátartozott. Az a zsidóság éppúgy, amely a magyar kultúra első vonalában állott, mint az az orthodox réteg, amely a liberalizmusnak e nagyszerű, fájdalmasan elmúlt korszakában hű tudott lenni önmagához, tradícióhoz és mégis belőle nőtt ki a legértékesebb magyar zsidó generáció. Márai a kivülálló európeér becsületességével méri fel a két réteg szerepét, bár nem az a feladata, hogy értékeléseket adjon.¹⁰⁹

Márai meghatározó kritikusi főként urbánusok, például Zsolt Béla, Komlós Aladár, Cs. Szabó László, Hevesi András, Bálint György és Németh Andor voltak. A mű olyan, újdonságként érzékelt jegyeit emelték ki, amelyek az új tárgyiasság poétikájával hozzható kapcsolatba, s emellett olyan irodalomfogalmat érvényesítettek, ami az autonóm irodalomfogalom eszményén túllépve az irodalmi mű használati értékét is előtérbe helyezte. Zsolt Béla két kritikája különösen fontos ebből a szempontból. Az *Egy polgár vallomásai* az új tárgyiasság esztétikáját és a használati érték kiemelését, a mű a korabeli kritikák által érzékelt mindhárom jellegzetességét érzékelteti. Cs. Szabó László az „örök baloldal papjai” közé helyezte Márait,¹¹⁰ Hevesi András a polgári irodalom képviselőjeként értékelte: „A *Polgár vallomásaival* az utolsó pillanatban, kapuzárás előtt újra megindult a polgári irodalom Magyarországon”,¹¹¹ Zsolt Béla pedig a mű és írója polgárisító hatását emelte ki. A mű domináns funkcióhipotézise a kritikák szerint a polgári, baloldali irodalom újra/megteremtése, s legfőbb használati értéke épp polgárisító hatásában rejlik. A többi kritika szerint is az *Egy polgár vallomásai* újdonságként érzékelt legfőbb értékei az objektivitás, tárgyszerűség, pontosság és a társadalmi viszonyok analízise voltak. A recenzensek a valóságirodalom körében, művészet és

106 Beszélgetés MÁRAI Sándorral új könyvéről, Újság, 1934/102, máj. 6., 8.

107 ZSOLT Béla, *Bűnösök és bűnhődők* = Zs. B., *A végzetes toll*, szerk. Bozóki András, Bp., Nyilvánosság Klub–Századvég, 1992, 192.

108 NAGY Sz. Péter, *Zsolt Béla*, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1990, 97–98.

109 BENJÁMIN Béla, *Népüknek vigasztalói: Irodalmi kistükör*, Múlt és Jövő, 1934/júl.–aug., 214.

110 Cs. SZABÓ László, *Egy polgár vallomásai*, A Toll, 1934/5, 185.

111 HEVESI András, *Márai Sándor*, *Egy polgár vallomásai*, Nyugat, 1934, II/12–13, 69–72.

társadalomtudomány határán helyezték el a művet, a kritikák hasonló elemei a „szociológiai analízis”,¹¹² „analitikus szem”,¹¹³ „a bérház szociológiai térképe”,¹¹⁴ „a bérház szociográfiája”,¹¹⁵ „tárgyilagos leírás”,¹¹⁶ „kortörténeti dokumentum”,¹¹⁷ „osztálya természetrajza”,¹¹⁸ „tárgyilagos, mint egy természettudós beszámolója”.¹¹⁹ A második közös jellegzetesség, hogy a szerzőt társadalmi rétege reprezentánsaként jelenítették meg: „a századforduló nagy-középosztálya”,¹²⁰ „nem egy polgár vallomása ez, hanem a polgárré, a polgári osztályé”¹²¹ „az elmerülő úri polgárság szülőtte” – tehát a szerző képének lényeges eleme, hogy osztálya képviselőjeként értékelődött fel. A műnek meglepően sok baloldali kritikusa akadt, a hanyatló polgárság tárgyilagos rajza ezekben a kritikákban sokszor polgárelenességgel társult. Például a kommunista Újvári Lászlónál az elsősorban „kortörténeti dokumentum”-nak¹²² tekintett műben „egy pusztuló osztály gyökértelensége”¹²³ fejeződött ki. A Népszava szociáldemokrata kritikusa a polgárság tárgyilagos rajza mellett a mű társadalmi hasznát a polgárság alatti rétegek valós helyzetének érzékeltetésében látta.¹²⁴ A kritikák harmadik jellegzetes vonása a mű használati értékére, polgárosító szerepére, vagyis az „elpolgáriasodás küszöbére” ért „a polgárság alatti közeg”-re tett hatására való minden esetben pozitív utalás, mely a polgári radikálisok, az urbánusok és a szociáldemokraták reményei szerint is egy új polgárság létrejöttét eredményezheti. Annak ellenére, hogy a klasszikus liberális polgárságot senki nem tekintette valódi társadalmi tényezőnek, mégis időszerűnek látták a művet: „A polgárság, amelynek új könyvében maradandó emlékjelet állít, meghalt benne, aminthogy meghalt a történelemben is – de Márai talán elsősorban járult hozzá, hogy egyre érezhetőbben jelentkezik egy friss, polgáriasult nemzedék.”¹²⁵ A formálódó irodalmi-közéleti ellendiskurzus a következő kérdést vetette föl: vajon lehetséges-e a középosztály kiszélesítése a polgári értékek és mentalitás diffúziójával a dzsentroid szellem ellenében?

112 ZSOLT Béla, *Egy polgár vallomásai*, Újság, 1934/121, máj. 31, 1.

113 RÓNAY Mária, *Márai Sándor*, *Egy polgár vallomásai*, *Literatura*, 1934/10, 153.

114 MOLNÁR Lajos, *Vallomás a polgárság alkonyáról*, *Magyar Kultúra*, 1934/11, jún. 1., 506.

115 *Uo.*

116 BARABÁS Gyula, *Úgy játszottunk az irodalommal*, *Népszava*, 1934/117, máj. 27, 6.

117 ÚJVÁRI László, *Egy polgár vallomásai*, *Korunk*, 1934. szept. 9., 680.

118 ZSOLT, *Egy polgár vallomásai*, *i. m.*, 1.

119 *Uo.*

120 MOLNÁR, *i. m.*, 506.

121 ARADI Zsolt, *Márai Sándor*, *Egy polgár vallomásai*, *Brassói Lapok*, 1934/168, júl. 28., 5.

122 ÚJVÁRI, *i. m.*, 680.

123 MAKKAI László, *Márai Sándor*, *Egy polgár vallomásai*, *Páosztortűz*, 1934/22, nov. 30., 453.

124 [A mű] „Megmutatja a mohón nekilendülő bankokráciát [...] és túl ezen megérezkelteti, hogy a látszólagos bőség és beérkezetttség mögött *hogyan kínlődik a paraszt és milyen kihasználta a munkás.*”
BARABÁS, *i. m.*, 6. (Kiemelés az eredetiben.)

125 ZSOLT, *Egy polgár vallomásai*, *i. m.*, 1.

3. Hatás, funkció, identitás

Az *Egy polgár vallomásai* első kötetének konkrét történeti hatásáról, a polgári identitás erősítéséről a polgári liberális Újság könyvnapki tudósításai számoltak be:¹²⁶ „Az a hatalmas olvasótábor, amelyet Márai Sándor újságírói és írói munkásságával meghódított, mintha megragadta volna a könyvnap alkalmát arra, hogy *demonstráljon* az Egy polgár vallomásai kiadójának sikere és a gyönyörű könyv írója mellett [...]. Ezer és ezer pesti polgár tett vallomást a vásárlásával – az Egy polgár vallomásai mellett.”¹²⁷ Egy évvel később, 1935-ben a Budapesti Hírlap munkatársa így írta le a könyvnapon az *Egy polgár vallomásai* második kötetének vásárlóközönségét, utalva a könyv időközben kialakult csoportazonosságot teremtő szerepére: „Elegáns hölgyek a divatos kis retikül mellé szorítva egy-egy friss kötetet sétáltattak. Előkelő megjelenésű urak és egyszerűbb polgárok, mint valami *közös jelvényt*, úgy vitték magukkal a könyvet, amelyet talán csak az imént vásároltak.”¹²⁸ A századforduló kassai polgársága képének identitásképző ereje nemcsak a polgárság közös szociális reprezentációi felmutatásában rejlett. A város mentalitását két tényező határozta meg. Egyrészt az urbanizáció régióbeli kivételes gyorsasága, másrészt heterogenitása különböztette meg a Felvidék többi településétől: „Kassa sem nem egyértelműen német, sem nem magyar, sem nem polgári, sem nem úri.”¹²⁹ Nyelvi-kulturális heterogenitása „lehetőséget adott egy demokratikusabb társadalom létrejöttéhez. Német, szlovák, ruszin és magyar etnikumú város, melyben a zsidók száma is elég nagy már az 1840-es évektől kezdve.”¹³⁰ A város sajátos lokális ethosza a régi, rendies polgárság mentalitásának továbbélésén alapult,¹³¹ s ennek következtében az úri középosztály mentalitása is polgári erényekkel itatódott át, a két társadalmi réteg jóval kevésbé különült el egymástól, mint egyébként Magyarországon. Ezt a plurális, demokratikus középosztályt¹³² (amelybe beletartozott a polgárság, az úri középosztály és az értelmiség) a szegregáció hiánya, a pluralizmus, a tolerancia és az osztályhatárok nagyobb átjárhatósága jellemezte.¹³³ A kassai polgárosodás tehát azért lehetett mintáértékű, mert a kettős struktúra nem érvényesült meghatározó erő-

126 „Kedden délelőtt az esős idő ellenére is hatalmas embergyűrű vette körül az Újság erzsébetkörtüri pavilonját, ahol Márai Sándor írta alá a könyveket. Egyik autogram után a másikat adta, egészen rendkívüli érdeklődés kísérte a könyvnap legnagyobb sikerű könyvének íróját.” *A második könyvnap*, Újság, 1934/125, jún. 6., 8.

127 TURÓCZI-TROSTLER József, *Egy polgár vallomásai*, Újság, 1934/126, jún. 7., 9. (Kiemelés tőlem.)

128 DÖMÖTÖR István, *Egy polgár vallomásai*, II, *A könyv az utcán – Látogatás a könyvnapki sátrakban*, Budapesti Hírlap, 1935/126, jún. 4, 9. (Kiemelés tőlem.)

129 KOUDELA Pál, *A kassai polgárság 1918 előtt és után*, PhD-disszertáció, Bp., Corvinus Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 2005 (http://phd.lib.uni-corvinus.hu/41/1/koudela_pal.pdf), 13.

130 *Uo.*

131 *Uo.*, 19.

132 „A századforduló a dualizmuskorai Kassa társadalmi kora újkori polgári összetétel (foglalkozás, származás) hozományaként bizonyos tekintetben plurálisabb, mint a korabeli Magyarország más régióinak városi társadalmi, s melynek következtében az úri középosztály, a piaci értelmiség és a polgári középosztály nem különül el egymástól. Feltételezhető, hogy ez a jelenség fennmaradt 1918 után is.” *Uo.*, 22.

133 *Uo.*, 25.

ként a helyi társadalom önképében, s ez 1918 után is érvényben maradt. Ez a Kassa egy későbbi, 1930-as évek végi, 1940-es évek eleji, a zsidótörvények Magyarországnak tapasztalatán alapuló perspektívából „urbánus mítoszként”, „polgári legendáriumnaként”¹³⁴ hathatott, de a mű elsődleges kontextusában a korabeli befogadók éppen ellenkezőleg, a valóság lenyomataként értelmezték a művet; ezért is jelenik meg a recepcióban a mű az új tárgyiasság poétikájának megnyilvánulásaként. A valóság szociografikus rajzakként értelmezett, századforduló körüli kassai polgárság így modellértékűvé emelkedett a korabeli magyar polgárság számára, s így, a valóság lenyomataként játszhatta el szerepét a középosztály-diskurzusokban, a polgárságról szóló beszédben.

A történeti szerző az *Egy polgár vallomásait* kísérő interjúban, de már korábban is sajátos módon értelmezte át az új tárgyiasság poétikáját, s A Toll indulásával egy időben az irányzat esztétikai elveinek átalakításában látta az irodalom új lehetőségeit: „Azt látom, hogy nagyjából nem a tiszta irodalmat keresi a mai közönség, nem a »költészetet«, hanem beszámolót, izgalmas és hű beszámolót a valóságról [...]. Látom, hogy hasonló okból érdeklődnek a memoáriródom iránt, ami nem más, mint riport a múlttól, a valóról.”¹³⁵ „Fontos, hogy az író penetráns valóság-érzettel rendelkezzen és gátlástalan őszinteséggel írja meg, amit érez, amit tud”¹³⁶ – nyilatkozta Márai a Literatura munkatársának. Az újrászabott Egon Erwin Kisch-féle definíció¹³⁷ szerint tehát a mű létrehozásának nem a képzelet az elsődleges eszköze, hanem a valóság felfedezése, ez azonban tudati valóság: az *Egy polgár vallomásai* első kötetének esetében a csoporttagok (polgárság) közös tudását képező és a csoporthoz tartozást biztosító, közösen birtokolt szociális reprezentációk. Ezek a tartalmi elemek (a bérház, a cselédség, a polgári háztartás, neveltetés stb. szociális reprezentációi) révén vált fontossá a mű első kötete a polgárság identitásának megerősítésében a használatörténet során. Ezzel szemben a mű második részében a művész–polgár ellentét, a polgárság hanyatlása, az osztályából kiszakadó polgár áll a középpontban, és a posztulált szerző jóval pesszimistább a polgárság jövőjét illetően. Mégis, Márai az első kötetel vált a polgárság írójává.

A modellértékű kassai polgárosodáshoz kapcsolódik a recepcióban szintén kiemelt jelentőséggel bíró jegy, a mű polgárosító hatása. Az urbánus, liberális kritika a kassai német eredetű, asszimiláns polgárság identitásmodelljének felmutatását döntő fontosságúnak látta az elakadt polgárosodás és a nemzeti modernizáció folyamatában, mivel ez állt legközelebb a klasszikus, rendies eredetű nyugat-európai polgári mintához. A mű középosztály-diskurzusba való visszairódását, a kassai lokális éthosz mintává válását jelzi a Cobden folyóirat egyik hozzászólása az új polgárfogalomról: „mely szór-

134 POSZLER György, *Magyar város – európai kultúra = Mennyből az angyal: In Memoriam Márai Sándor*, szerk. POMOGÁTS Béla, Bp., Nap Kiadó, 16. (Első megjelenés: Kortárs, 1990/3, 116–129.)

135 MÁRAI Sándor, *Az író és a közönség: Milyen könyv kell az olvasónak – A képzelet világa összezsugorodott – miért van nagy sikere Markovits Rodionnak?*, Brassói Lapok, 1929/26, febr. 2., 2. (Kiemelés tőlem.)

136 RÓNAY M., i. m., 182.

137 Egon Erwin Kisch *A száguldó riporter* előszavában kifejtettek szerint a riporterek értesüléseit tekintet, megfigyelés, beszélgetés útján kell megszereznie. A valóság objektív, kommentár nélküli leírásának eszménye nagyban befolyásolta az új tárgyiasság irodalmát. Kischt Sabrina Becker idézi monográfiájában. Vö. BECKER, i. m., 1, 214.

ványokban a német kisebbségeknél már kialakult, például az erdélyi szászoknál vagy a felvidéki zipszerekénél, ahol a földművelő és munkás is gondolkozásában sokkal inkább polgár, mint akár nálunk a középosztálybeli beamter, és arisztokrácia hiányában a három dolgozó réteg – paraszt, munkás, polgár – sokkal közelebb áll egymáshoz [...], mivel nem jelszavak, hanem életszínvonal, kultúra és hagyományok közös gyűjtőmedencéjében él.¹³⁸ A műben megjelenített polgár tehát példája lehetne a szélesebb értelemben elgondolt középosztálynak; a fenti részlet mutatja, hogy a műben ábrázolt polgár mintaképként, újraértelmezett szociális reprezentációként íródott vissza a középosztály-diskurzusokba.

A polgári minták felmutatásának szükségessége a reformkonzervatív középosztály-diskurzusnak is része volt, így például Szekfű Gyula¹³⁹ is a polgári minták fontosságát hangsúlyozta a magyar középosztály megteremtésében. A polgárosító hatás a polgárság alulról jövő kiszélesítését előfeltételezte, amiben az irodalom által közvetített identitásminták fontos szerepet játszhattak. A Horthy-kor új jelenségei egyike „a polgári életvezetési elvek és gyakorlatok diffúziójának a folyamata”,¹⁴⁰ a kispolgárosodás jelensége, amely elősegítette az alsóbb osztályok betagozódását a középrétegekbe. A konkrét társadalmi változások egyik iránya tehát ténylegesen a (modern értelemben vett) középosztály kiszélesedése irányába mutatott, amit a publicista Márai is érzékelt: az alsóbb társadalmi osztályok, munkásság és polgárság közti határ érzékelhetően kezd eltűnni, „a valóságban minden évvel jobban összemosódnak a két osztály életformái”, „a két osztályt, életigényeiket s társadalmi beállítottságukat már nem annyira valóságos, egzisztenciális különbségek választják ketté, mint inkább csak formák és politikum”.¹⁴¹ A tömegkultúra diffúziójának jelensége, mely „a polgári kulturális minták alászállását (az elpolgáriásodás jelenségét) szintén elősegíti”¹⁴² a modern tömegtársadalom, a széles értelemben vett középosztály kialakulása irányába mutat: „s valami új, uniformizált kispolgárság felé fejlődik a világ, melynek egyenruhája a konfekció lesz”. A tömegember, a „kollektív ember” és az egyéniség szembeállítására jellemző fordulata Márai publicisztikájának, a polgár eltűnésével az individualizmus eltűnését

138 PONGRÁCZ Kálmán dr., *Hozzászólás a Cobden ankétjához*, Cobden, 1935. jún.–júl., 277.

139 A reformkonzervativizmus szerint a polgári mintákra szükség van, hiszen meglétük a magyar középosztály létfeltétele. Az „úriember” fogalmát a „polgár” fogalmával kell helyettesíteni, hogy a felemelkedő rétegek számára (ipari munkásság, falusi parasztság) a létrejövő magyar polgárság követhető mintát jelentsen, „a magyar fejlődés újabb megtörésétől tartok, ha a nép széles rétegét emelkedésében nem várja készen egy széles befogadóképességű magyar polgári osztály.” SZEKFI Gyula, [*Válasz a Korunk Szava ankétjára*], *Korunk Szava*, 1933/3, febr. 1., 37.

140 A korszakot egyaránt jelzi a középosztály általános deklaszálódása (ellentmondás az életelvek és a jövedelem között) és a polgári életelvek, a polgári életgyakorlat diffúziója, ami előkészítette a felemelkedő rétegek számára a középosztályba lépést. A középosztály válságának jelei, a régi életnívó hanyatlása, a tisztviselőréteg felduzzadása és válsága, az értelmiségi túltermelés és a nagyfokú értelmiségi munkanélküliség; ugyanakkor pozitív folyamatok is zajlottak a korban, így a magánhivatalnokai réteg (a gyárak, cégek fehérgalléros alkalmazottai) középosztályba való betagozódása vagy a köztisztviselői réteg professzionalizálódása, polgárosodása. Részletesen lásd: GYÁNI Gábor, *A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korban*, *Száz*, 131(1997), 1267, 1265–1304.

141 MÁRAI Sándor, *Tünetező osztályok*, *Újság*, 1930/203, szept. 7., 5.

142 GYÁNI Gábor, *A kultúra adásvétele*, Budapesti Negyed, 1997/16–17, 8.

azonosító kultúrkritikai attitűd, s a letűnő polgárság értékeinek védelmezése, „az értékörző polgár” az 1990-es évek Márai-kritikájának jól ismert eleme. Az *Egy polgár vallomásai* hatása és társadalmi funkciója szempontjából viszont igen lényeges, hogy bár a diskurzusban a polgárság stigmatizált, felbomló, hanyatló osztályként van jelen, de egy olyan osztályként is, mely életformáját, ha alacsonyabb szinten is, de képes továbbörökíteni, képes mintákat adni: „Hogy hintaszéke és kanárja lesz, arra hitet merek tenni: a letűnő réteg hozza még a régi életéből, s a feltűnő dehogy is engedi el.”¹⁴³ Az értékörző író képe felülvizsgálatra szorul a polgári kultúra diffúziója szempontjából, azzal a lényeges kikötéssel, hogy a polgári kultúra terjedésében nem a történeti szerző / publicista nézetei játszottak szerepet, hanem maguk a művek. Az *Egy polgár vallomásai*, sőt Márai 1948-ig tartó magyarországi életműve (néhány mű, például *A gyertyák csonkig égnek* vagy a *Vendégjáték Bolzanóban* kivételével) hozzájárulásnak tekinthető a polgáriasodás folyamatához, hiszen igen nagy példányszámban eladott művei,¹⁴⁴ melyek funkcionálisan az 1930-as évektől tért hódító¹⁴⁵ tömegkultúrához tartoztak¹⁴⁶ a polgári életformát, értékvilágot, életgyakorlatot közvetítették, mellyel nemcsak a meglévő polgárság tudott azonosulni, hanem a feltörekvő társadalmi rétegek számára is mintaként szolgálhatott. A nagy példányszámban eladott *midcult* irodalom¹⁴⁷ betölthette ezt a szerepet. A polgári életmodell ilyen módon való terjesztésének jó példái tematikus elemeknél fogva az esztétikai szempontból határesetnek számító *Válás Budán* vagy a művészi kudarcnak tekinthető *Az igazi közönségsikere*.¹⁴⁸ (A könyvsikerek példányszámaihoz összehasonlításként: Courts-Mahler regényfüzetei maximum a húszszerez példányszámot érték el az 1920-as években.)¹⁴⁹

Márai 1929–1935 közötti pályáján több-kevesebb sikerrel többször élt a tömegkultúra eszközeivel. Kép és szöveg, fotó és narráció egységét valósította meg a Dormándi Lászlóval közös, de saját nevéen nem jegyzett *Így történt! képekonyv* (1932) című vállalkozásuk. A *Bolhapiac* (1935) tárcaanovellái a panoptikum szerkesztési elvét és látásmód-

143 MÁRAI Sándor, *Tűnedező osztályok*, Újság, 1930, 203. sz., szept. 07, 5.

144 Az életmű ilyen értelemben legsikeresebb darabja *A gyertyák csonkig égnek*; 1943-ban második kiadása 15 000, 1944-ben negyedik és ötödik kiadásai 22 000 és 25 000 példányban jelentek meg, 1946-ban pedig 27 000 példányt jegyeztek. Vö. MÉSZÁROS Tibor, *Márai Sándor bibliográfia*, Bp., Helikon–Petőfi Irodalmi Múzeum, 2003, 84, 89, 99.

145 GYÁNI, *A kultúra adásvétele*, i. m., 8.

146 GYÁNI Gábor, *Folytonosság és átalakulás a budapesti elit- és tömegkultúra múltjában = A pesti polgár: Tanulmányok Vörös Károly emlékére*, szerk. GYÁNI Gábor, PAJKOSSY Gábor, Debrecen, Csokonai, 1993, 177.

147 „[...] az elszigetelődő magas kultúra népszerűsíteni akarja magát, a tömegkultúra feledtetni alacsony származását és találkozik a művészetnek és szórakozásnak egyaránt talmi 'midcult' világában”. LÁNYI András, *Az írástudók áruvá válása*, Bp., Magvető, 1988, 75.

148 *Az igazi* 1941-ben egymás után négy kiadást ért meg. Az első kiadásról nincs adat, a második kiadás 9000, a harmadik kiadás 12 000, a negyedik pedig 15 000 példányban jelent meg. 1943-ban *Az igazi* további 20 000, majd 21 000 példányban jelent meg. A *Válás Budán* 1941-ben még kétszer jelent meg, feltehetőleg szintén magas példányszámban. Forrás: MÉSZÁROS, i. m., 69, 87.

149 LÁNYI András, *Az irodalmi tömegkultúra a két világháború közötti Magyarországon = A tudománytól a tömegkultúráig: Művelődéstörténeti tanulmányok, 1890–1945*, szerk. LACKÓ Miklós, Bp., MTA Történettudományi Intézet, 1994, 221.

ját követik, a jellegzetes Márai-monológ, amely legelőször a *Válás Budán* (1935) című regényben tűnik fel, párhuzamba állítható a kabarékban elterjedt ún. vidám monológokkal. A legérdekesebb ötlet, ám a legkevésbé sikeres megvalósítás kétségtelenül a Zsolt Bélával közösen elkezdett, és az olvasókkal együtt írt rövid, az Újság hasábjain 1935-ben megjelenő folytatásos regény, *Házassággal kezdődik* címmel. A publicista Márai sokat foglalkozott a film kérdéseivel is, a tömegekre ható fontos médiumnak tartotta.¹⁵⁰ Az 1930-as években létrejövő ún. átmeneti kulturális zónák¹⁵¹ egyszerre voltak feltételei és eredménye a tömegkultúra és az irodalom (adott esetben a Márai-életmű) kölcsönhatásának.

Ugyanakkor ennek a demokratikus, modern középosztály-gondolatnak, melyben a kassai polgárság mintaként való feltüntetése vezérszerepet játszott, megvoltak a maga korlátai. Ignotus Pál kritikája jól mutatja az urbánusok polgársággal kapcsolatos társadalompolitikai elképzelések árnyoldalát és a zsidó öngyűlöletet:

Alighanem a leghitelesebb írás ez arról a magyar polgári életről, mely az utóbbi másfél évtized gazdasági és politikai tényein megfeneklett, még mielőtt igazán kialakulhatott volna. A háború előtti évekbe kalauzol minket, egy régi felvidéki kisvárosba, ahhoz a vékony emberréteghez, mely Magyarországon a polgári életformát aránylag a legtisztábban valósította meg, tehát körülbelül ugyanúgy, mint a közép- és nyugat-európai „patricius” családok, s mentesen a dzsenti, a zsidó s félparaszti ízeztől, melyek nálunk csaknem minden középosztálybeli sorsra rárakódnak.¹⁵²

A kettős identitás, a kettős kulturális kötődés felvállalása nem képviselt a korban valódi politikai alternatívát, s erre nem kínált megoldást a polgár fogalmának rehabilitálása, a középosztály kiszélesítése, az urbánus program sem. Az urbánus kritika a polgár szó jelentésének helyreállítását az „asszimiláció/disszimiláció tengely mentén kialakult tudati erőterben”¹⁵³ végezte el, ennek foglya maradt.

A pragmatikai irányultságú funkciótörténet felszámolja a tiszta olvasás és az eszszencialista irodalom-felfogás eszményét, és a mű történetiségét nem a jelentésben, hanem a használatban alapozza meg, amely a jelentés-tulajdonítások aktusainak történetisége is egyben. Fluck szerint a funkció minden befogadás előfeltétele, a szöveg megértéséhez szükséges, explicit vagy implicit módon létező, de mindig jelen lévő hipotézis.¹⁵⁴ Sommer meghatározásában (Fluck nyomán) a funkció fogalma a mű funkcióhipotézise felállítását jelenti, egyfelől valóságvonatkozásait, másfelől pedig belső

150 A publicista Márai idevágó cikkeit Ábrahám János dolgozta fel: ÁBRAHÁM János, *Márai Sándor és a film*, Helikon, 1996/10, máj. 20., 20–22. és Helikon, 1996/11, jún. 5., 16–18.

151 GYÁNI, *A kultúra adásvétele*, i. m., 8.

152 IGNOTUS Pál, „Egy polgár vallomásai” = I. P., *Vissza az értelemhez*, i. m., 243. (A kritika eredeti megjelenési helye: Esti Kurir, 1934. aug. 30.)

153 GERŐ András, *Liberálisok, antiszemiták és zsidók a modern Magyarország születésekor = Zsidóság, identitás, történelem*, szerk. KOVÁCS M. Mária, YITZHAK M. KASHTI, ERŐS Ferenc, Bp., T-Twins, 1992, 9–22.

154 FLUCK, i. m., 248–249.

textuális elemeit figyelembe véve.¹⁵⁵ A funkció „a szöveg jelanyagát és ennek értelmezését szervező pragmatikus irányultság”, a fikció cselekvésorientáltságának bizonyítéka,¹⁵⁶ hiszen a művekhez használati érték járul. A mű kontextushoz kötött funkcióhipotézisei által előhívott értelmezések (a mű hatáspotenciáljának sokfélesége folytán) csak a használatbavétel nyomai, melyek történeti, szociális, kulturális körülményeinek feltárása fényt deríthet az irodalmi mű kultúrákonstruáló szerepére. Az *Egy polgár vallomásainak* tulajdonított, többé-kevésbé explicit funkcióhipotézis a korabeli kritikák tükrében a polgárság rehabilitálása és a polgári irodalom képviselői irodalomként való felfogása volt, amit találóan fejez ki „a polgárság írója” szókapcsolat. Ez a magyar irodalom domináns funkcióhipotéziséhez kapcsolódik.¹⁵⁷ A mű használati értéke, a polgárság rehabilitása, a fogalmi tisztázás programja a középosztály-diskurzusokkal áll kapcsolatban, így vonatkoztatható egymásra a szöveg mint diszkurzív egység és a funkcióhipotézis fogalma. A domináns funkcióhipotézis (képviselői irodalom, egy társadalmi réteg kulturális reprezentációja) mellé erősen remélt közvetlen társadalmi hatás társult: a polgári kultúra diffúziója, a középosztály polgári értékek mentén történő kiszélesítésének igénye. A külső valóságelemek vonatkozásában tehát a mű funkcióhipotézise a polgárságot a zsidósággal azonosító stigmatizációs folyamattal való szembenállásban, a polgár fogalmának helyreállításában ragadható meg. A magyarországi polgárság közös asszimilációs törekvései és a polgári identitás lényegének tartott közös értékrend, életmód és mentalitás hangsúlyozásával a mű nyitottabb polgárság-, illetve középosztály-diskurzust teremtett, s kulturális-társadalmi beágyazottsága révén hozzájárult a polgár és a középosztály fogalmainak átértelmezéséhez. Mint láttuk, a mű belső, strukturális elemei: a hibrid konstrukciók uralkodó szerepe, a motívumok és figurák összefüggő rendszere, maga az elbeszélő szerkezet jelenítette meg az identitás képlékenységet, alakulásának dinamikáját és viszonylagosságát. A mű funkcióhipotézise – az implicit modell – és a külső valóságvonatkozások (polgárság, középosztály) összekapcsolódása alapján a korban egyre nagyobb szerepet játszó merev, premodern identitásfogalom ellenében az identitásalakulás valós folyamatának, valamint kulturális-társadalmi meghatározottságainak bemutatása.

Az *Egy polgár vallomásai* első kötete jelentős hozzájárulás volt a társadalom önképet meghatározó kettős struktúrával való szembeszálláshoz. Az implicit funkciómodell (a belső, strukturális elemek irányultsága) és a külső valóságelemek (a kontextus, a középosztály-diskurzusok) egymásra vonatkoztatásával felállított funkcióhipotézis párhuzamot mutat a történeti szerzőnek az irodalmi intézményrendszerben 1929–1935 között betöltött helyével (az irodalmi baloldalhoz tartozó szerző az urbánus folyóirat, A Toll munkatársa). A mű konkrét történeti hatása és a pálya 1948-ig tartó szakaszában megjelent, funkcionálisan a tömegkultúrához tartozó művek többsége jelentős szerepet

155 Roy SOMMER, *Funktionsgeschichten, Überlegungen zur Verwendung des Funktionsbegriffs in der Literaturwissenschaft und Anregungen zu seiner terminologischen Differenzierung*, Literaturwissenschaftliches Jahrbuch, i. m., 249.

156 FLUCK, i. m., 249.

157 Nemcsak korszakok, hanem nemzeti irodalmak is leírhatók domináns funkcióhipotézisekkel. Vö. TÓTH Csilla, *Kontextuális narratológia és funktiótörténet*, Helikon, 59(2014), 179.

töltött be a hazai polgárság történetében. Ez a hatás a létező polgárság identitásának megerősítése és a polgári kultúra diffúziója révén a polgárság alulról jövő kiszélesítése; mindkét cél az urbánus ideológia részét képezte. A szerző képének kialakítása Márai (a történeti szerző), az *Egy polgár vallomásai* első kötete és A Toll közös teljesítménye volt; a mű és annak recepciója egyaránt a folyóirat fogalomtisztázó programjának, az aszimmetrikus ellenfogalmak elleni harc beteljesítésének tekinthető. Az új tárgyiasság jelen volt a lap törekvéseiben, az *Egy polgár vallomásai* első kötete részben felfogható az irányzat átértelmezett poétikájának megnyilvánulásaként. Az életmű és a tömeg-kultúra viszonyának fényében a konzervatív felhangú, értékőrző író képe jelentősen módosul, hiszen nem a történeti szerző, hanem a művek és a szerző képe vett részt a társadalmi-kulturális valóság alakításának folyamataiban, a középosztály-diskurzusokban, ezek pedig a modern középosztály, a polgárság kiszélesítését mozdították elő. A Márai-kritika dilemmája, a művek valós esztétikai értéke és társadalmi-kulturális jelentősége között feszülő ellentét feloldhatónak tűnik a funkció-történet és a kontextuális narratológia módszereivel és szemléletmódjával. Annál is inkább, hiszen a mű recepciója során konstruált szerzőkép olyan, a modernizmus „új tárgyiasság”-irányzatának irodalomfogalmához kapcsolódott, amely egyszerre hozta játékba az irodalom önelvűségét és társadalmi hasznosságát.